

ЯЗИЧНИЦЬКІ СВЯТА УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ: ТРАДИЦІЯ І СЬОГОДЕННЯ

канд. іст. наук Боян-Гладка С. П.

Україна, м. Івано-Франківськ, ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника", доцент кафедри етнології і археології

Abstract. In the article based on the source material the process of existence and establishment of religious cults is considered which for the Ukrainian people were a general tendency and a factor of cultural self-preservation. In the course of the study it was discovered that ancient pagan holidays were built on a sunny basis and carried magical-religious and economic character. It was established that all pagan celebrations took place according to the annual cycle and corresponded to the seasons of the year, on the basis of which the transformational changes of the religious holidays of the Ukrainian people were traced. The research highlights the main religious elements of pagan holidays in particular, which made it possible to see the pagan mark in the modern Christian religion of Ukrainians. The author succeeded in showing the remnants of pagan beliefs preserved in the Ukrainian traditional culture through the prism of the Christian outlook and the causes of this phenomenon. The paper highlights the religious roots and the process of revival of national holidays, traditions, customs, which for today remained only a pagan echo for the Ukrainian people.

Keywords: religious cults, pagan holidays, religious holidays, religious elements, traditional culture, relics, Christian outlook.

Вступ. Український народ здавна вірив у вищі духовні сили природи, що завжди проявлялися в обрядах, віруваннях і відзначеннях народних свят. Протягом століть українці накопичували запас позитивних знань, раціональних уявлень про навколишній світ. В язичницькі часи вони встановили в річному кругообігу природи періоди, що визначали чергування господарських робіт. Українцям здавна була характерна різноманітна кількість релігійних свят, що здійснювались в певний час, повторювались в певні дні, на одному і тому ж місці. Наразі дослідникам не вдалося з'ясувати і виокремити язичницькі свята що збереглися до нашого часу. Окремими аспектами проблематики займалися ще радянські та й сучасні українські вчені – Б. Рибаків [1], Г. Лозко [2], В. Шаян [3] та інші, котрі у своїх працях висвітлювали загальні проблеми язичництва як такого релігійного явища, яке було насильно замінено християнством. Тим самим на часі постає розробка цієї тематики, при дослідженні якої автор ставить за мету показати функціонування язичницьких свят в дохристиянський період і висвітлити трансформаційні зміни вже народних свят сьогодні. Відповідно до мети поставлено завдання: виокремити головні язичницькі свята, дослідити їх специфіку проведення у давнього населення українських земель та відстежити паралелі християнських обрядів з давніми язичницькими.

Результати дослідження. Згідно слов'янської міфології, в дохристиянській Русі існувало верховне божество Дажбог, під всемогутньою силою якого було все небо і з його волі змінювалися пори року, настання нового року, початок весняних робіт тощо [4, с. 53]. Оскільки, Дажбог – це бог Сонця, то можна стверджувати, що українці в давнину орієнтувались за сонцем. Звідси дає нам підстави стверджувати, що річне коло язичницьких обрядів співвідносилось із сонячним календарем, і найзначніші ритуальні дії відбувались в дні зимового і літнього сонцевороту, тобто на стику січня-грудня і в червні.

Річний цикл давні слов'яни ділили на чотири періоди, що відповідали порам року, а їх в свою чергу розподіляли на три блоки свят: весняні, літні та зимові. Першим було свято Весни – торжество на честь богині Лади, яка воскресає відмерлу на зиму природу, робить землю плодючою, повертає сонцю сили та здійснює літній сонцеворот.

У давніх слов'ян Новий рік починався з 1 березня, яке носило назву Новоліття. З цього дня розпочиналося торжество, пов'язане з поверненням птахів з вирію та приходом весни. За твердженням українського етнографа С. Килимника, весна – це "пора року, коли пробуджується і оживає природа, готується до нового життя, а також це пора молодого кохання та парування" [5, с. 14]. За язичницьких часів прихід весни супроводжувався в народі різними обрядами, які повинні були б посприяти пробудженню сил природи. Одночасно з весняним

пробудженням природи розпочинався цикл народних весняних свят, пов'язаних з стародавніми міфами та віруваннями, які супроводжувалися піснями, іграми та хороводами.

Загалом свято Весни починалось досить рано, як тільки починав танути сніг, відправлялося богослужіння і приносились в жертву коза. Зелена віха, тобто висока гілка, зв'язана на зразок мітли була в українців ніби то оголошенням весняного свята. Пам'яткою подібних стародавніх звичаїв у слов'ян залишилися пісні, в яких згадується про жертвоприношення (кози) і звичай водити козу, крім того, хоровод хлопців і дівчат співати пісень, згадуючи ім'я Лада [6, с. 86]. З цим поєднувався символічний обряд танення зими і закликання чи прикликування весни, від чого залишилися вигук у піснях, що носять назву веснянки та гаївки.

Торжество приходу весни мало кілька значень. По-перше, воно починалося закликами матері сонця, Великої Лади. Після того співали урочисті пісні на честь сонця; водили хороводи, що уособлювали місяць і зірки; співали пісні на честь води; молились про родючість і посилення дощу, зверталися до лісів, прохаючи їх розпускатися, закликали птахів звеселяти співом діброви. Проводили також символічні ігри, котрі символізували весну.

По-друге, весняне свято мало землеробський характер. А саме землеробські роботи відображались в ньому символічними образами. Доказом того є ігри, наприклад, сіяння проса, і хороводні пісні при гаївках, де відтворювалась оранка, сіяння маку, льону, ячменю, пшениці тощо та різні господарські роботи. Як бачимо, все те, що зображувалося у священнодійстві, ніби освячувало польові роботи селян.

По-третє, прихід весни мав родинне значення. Любов світлоносного чоловічого і водного жіночого божеств, тобто Святівита і Дани, слугувала прообразом поєднання статей на землі [7, с. 152]. Тому у хороводі, складеному для богослужіння, хлопці та дівчата мали поєднуватися шлюбом для прославлення верховної любові наприкінці свята, а до того часу у своїх іграх і піснях висловлювали взаємну любов, залицяння тощо.

По-четверте, значення свята було поминальне. Подібні свята носили назви "радниця", чи проводи і "могилки" [8, с. 51]. Після веселих ігор під час зустрічі весни, ходили слов'яни на могилки чи до тих пам'яток, де стояли на стовпах посудини з попелом померлих, приносили туди їжу та напої, робили жертвоприношення на честь покійників, а жінки у піснях-плачах згадували чесноти померлих. Потім справлялась тризна чи страва, урочистий бенкет, на якому їли і пили, звані і незвані на честь покійників. А відтак починались ігри, які вважались необхідними для померлих. Вважаємо, що присутність поминальних мотивів у весняному циклі свят свідчить про їх магічно-релігійний характер.

Найбільш яскраво відображені поминальні та господарські мотиви в українців у Великодніх святах. Великдень є найголовнішим святом наших предків. В язичників це було велике свято приходу весни. Ще з минулих часів збереглася традиція фарбувати яйця і пекти паски. Як відомо, яйця символізують відродження життя. Частина крашанок згодовували худобі, для хорошої плодючості. Обов'язковим ритуалом вважалося гойдання на гойдалках. Вважалося, чим вище злетять гойдалки, тим вище виростуть колосся і трави. Водили хороводи, співали пісні про кохання, що в свою чергу вважалося магічним обрядом, який забезпечував родючість і благополуччя людей і врожаю.

Після весняного свята розпочиналися польові роботи, що супроводжувалися піснями та веселощами. Коли завершувались весняно-польові роботи наставало більше вільного часу, слов'яни справляли свято на честь Лади, що носило назву Семик. Дане слово співпадає з сімома тисячами днів царювання Дажбога [9, с. 281]. Це Свято позначалося в Київській Русі Ярилом, а у словаків Турицями та Літницями. Дівчата та хлопці у вінках, з гіллям збиралися у коло на березі річки на узвишші, у гаю. Зрубане дерево, прикрашене стрічками (мабуть, раніше символічними знаками) служить неодмінною умовою того свята в українців. Як правило, таким дерево була береза, і вона символізувала матір Ладу – природу.

Релігійно-землеробське значення цього свята видно із звичаю ходити полями з образами, повитими квітами, співаючи відповідні тій порі (русальні) пісні, які нині набули зовсім християнського значення. У сімейному відношенні русальні пісні виражали передчуття швидкого шлюбу. В час літнього свята приносились жертви русалкам – до цього часу існує в Карпатах назва русальна неділя, русальні святки, русалії.

Свято на честь богині Лади було перехідним етапом у літній цикл свят. На завершення тривалого свята Лади, розпочиналось велике торжество Купала [10, с.87]. Воно було найзначнішим святом давніх слов'ян, якому передував Зелений, або Русальний тиждень. Назва, під якою відомий нам цей день походить від злиття його власної язичницької назви – Купала, із

християнським святом на честь Іоанна Хрестителя. Воно припадало на день літнього сонцестояння (24 червня). Свідчення, що Купала святкувався на початку липня пояснюються плутаниною старого і нового стилів, різниця між якими складає приблизно два тижні. Але річ не в конкретній даті за тим або іншим стилем, а в тому, на яке число календаря випадає те природне явище, в ознаменування якого було започатковане свято.

Усі ритуальні дійства на свято Купала обертаються навколо двох стихій – вогню та води, адже воно знаменувало собою досягнення природою своєрідного піка родючої сил. Це був триумф сонячного начала, об'єднання родючої сили води та світла (звідси і топлення Купала), що повинне незабаром принести людям хороший врожай. І в той же час у цьому переможному мотиві вже відчувалася тривога: загибель сонячного героя, персоніфікація літнього життєдайного сонця, а отже, незабаром потрібно було чекати "контрнаступу" темних сил. Розпалювання купальського вогню символізувало повернення сонця до зими (на спад), а палаючі вогнем колеса, яких спускали з горбів, символізували сонце, яке ніби то спускається з найвищої точки літнього сонцестояння до найнижчої – зимового сонцестояння.

Купальські обрядові дійства давали можливість позбутися від хвороб та забезпечити собі здоров'я, таким чином спалюючи одяг хворого, вмиваючись росою, стрибаючи через багаття, освячуючись святим вогнем. В Купальському святі простежується яскраві любовно-магічні дії, а саме коли, дівчата ворожили в купальну ніч про судженого, плели вінки, ставили в них свічки і пускали на воду.

Жодне із народних свят після прийняття християнства не залишилось в українців з його відверто язичницькими рисами, як купальне свято, хоча духовенство намагалось знищити його. Про нього згадується у Стоглаві, «Синописі» Гізеля [11] і Густинському літописі [12].

Свято Купала було відоме багатьом народам. Наприклад, у німців (johaimisteuer), у литовців, у фінів, монголів, навіть у стародавніх греків та римлян існувало свято, під час якого палили вогнище і перескакували через вогонь. Таким чином, святкування слов'янського Купала було загальним святом усього язичницького світу. Його значення було символічне поєднання шлюбом Сонця з Водою, від якого утворились життя та любов у світостворенні.

Третім святом у річному коловороті українців було Коляда взимку, в той час, коли сонце мало найменшу силу і повертало знову на весну, коли зима боролася з літом (тобто зимовий сонцеворот). Свято мало основу у загальнонародському міфологічному розумінні народження світла. Подібні свята та їх значення були і в інших народів. У Єгипті аналогічно до нього жерці святкували народження Озіріса. У римлян також святкували Січневі Календи, що звалились *Natales Solis invicti* [13, с. 452].

У слов'ян відзначалася Коляда у відношенні релігійному на честь сонця, що народжувалось. Звідси робимо висновок: рік слов'яни починали із зимового повороту сонця (сонцевороту). Дажбог, уражений на деякий час Чорнобогом, встає і починає оживляти природу [14, с. 97]. А оскільки сонце здійснює діяльність свою постійно, і спочатку являється воно малим, то звідси постало уявлення у всіх язичницьких народів про народження та дитинство світлоносного начала у річному його бутті, і звідси походить зображення жінки (уособленої природи) з немовлям у християнському розумінні. У цьому святі втілювалося новонароджене молоде сонце, тобто сонце майбутнього року. В образі Коляди, мабуть, малися на увазі, що щорічно оновлюється бог Род і невідворотність перемоги світлого і доброго начала над злим.

Час зимового сонцестояння найбільш магічно активний, тому в цей час здійснювались ігри та різні ворожіння й приносились жертви. Свято Коляди мало своє значення стосовно землеробства. Звичай щедрувати і частково колядувати і віншувати на новий рік був переважно землеробським. Колядники і щедрівники – під вікном прославляли багатство і щастя господаря та бажали йому такого ж добра і на наступний рік. Звичай посипання зерна на новий рік мав, безумовно, значення освячення зерен, що готувались для посіву.

Сьогодні вся Україна святкує вище названі свята в християнському стилі з язичницьким забарвленням. Так, наприклад, відзначення Нового Року припадає з 31 грудня на 1 січня, тобто час коли сонце піднімається вгору після зимового сонцестояння. У язичництві – це свято Щедруха. Як і в язичництві, у християнстві накривається багатий стіл, який забезпечує благополуччя в прийдешньому році. Це всесвітньо улюблене свято не тільки язичників, християн, але й багатьох народів і релігій.

Святкування язичницького свята Коляди, значиться в християнській релігії як Різдво Христове. У цей день молодь ходить по домівках і співають колядки, в яких благословляють Бога, бажають господарям благополуччя. Господарі ж обдаровують колядників грошиками, цукерками та іншими дарами. Це обов'язково для благополуччя будинку. Як бачимо,

язичницькі свята набули значення дуалізму, таким чином злившись з християнськими і вже у видозміненому вигляді зберігають традиції, звичаї святкування.

Висновки. Таким чином, річний цикл язичницьких свят було побудовано за сонячно-господарським принципом. Інакше кажучи, головні свята приурочувалися до основних положень сонця: зимового та літнього сонцестояння, весняного та осіннього рівнодення, яким відповідали основні цикли господарських робіт. У ці реалістичні спостереження впліталися й ілюзорні уявлення про дійсність, прагнення впливати на природу. Тому свята з їхніми традиційними ігрищами, веселощами, пов'язані з етапами господарських занять, включали і релігійні обряди, і ритуали, заобони і ворожіння, спрямовані на магічне забезпечення бажаного врожаю, родючості, добробуту, здоров'я. Такими були (річні) свята стародавніх слов'ян, що відповідали річному колу сонця, з чого видно, що основою того кола було поклоніння сонцю. Оскільки, річне коло язичницьких обрядів співвідносилось із сонячним календарем, то найзначніші ритуальні дії відбувалися в дні зимового і літнього сонцевороту, тобто на стику січня-грудня і в червні. З приходом християнства на язичницькі свята були накладені християнські, щоб здійснити християнізацію Русі. Тому безліч старих свят забуто українським народом, і ми святкуємо християнські свята, які, по суті, є язичницькими. Проте, сьогодні багато людей святкують старі свята на новий лад, лише деякі величають їх за старими звичаями, зближуючи себе зі своїми предками.

ЛІТЕРАТУРА

1. Рыбаков Б. А. Язычество древних славян / Борис Рыбаков. – М.: Наука, 1981. – 607с.
2. Лозко Г. Українське язичництво / Галина Лозко. К.: Український центр духовної культури, 2009. – 92 с.
3. Шаян В. Віра предків наших / В. Шаян. – Гамільтон, Канада, 1987. – Т. 1. – 894с.
4. Костомаров Н. Славянская мифология (Извлечения из лекций, читанных в университете св. Владимира во второй половине 1846 г.) / Н. Костомаров. – К., 1847. – № 26. – С.53.
5. Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні [в 2-х книгах] / С. Килимник. – К.: Обереги, 1994. – кн.1. – 392 с. ; кн. 2 – С.14.
6. Нечуй-Левицький І. Світогляд українського народу (Ескіз української міфології) / Іван Нечуй-Левицький. – К., 1993. – С. 86.
7. Войтович В. М. Українська міфологія / В. М. Войтович. – К.: Либідь. 2002. – С. 152.
8. Кононенко А. А., Кононенко С. А. Персонажи словянской мифологии / А. А. Кононенко, С. А. Кононенко. – К., 1993. – С. 51.
9. Писаренко Ю. Дажбог, Дажьбог, Даждьбог / Ю. Писаренко // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. — К. : Наук. думка, 2004. — Т. 2 : Г – Д. — С. 281.
10. Митрополит Іларіон. Дохристиянські вірування українського народу / Митрополит Іларіон. – К.: Обереги, 1992. – С. 87.
11. Синопис Київський [Електронний ресурс] / упоряд., адапт. укр мовою, складала додатки і примітки І. Жиленко. – Доступно з: <http://izbornyk.narod.ru/synopsis/syn01.htm>.
12. Густинская лѣтопись. Полное собраніе русских лѣтописей. – СПб, 1843. – Том второй. – С. 233 – 373.
13. Иванов В. В., Топоров В. Н. Славянская мифология. Мифы народов мира: Энциклопедия. М., 1980. – Т. 2. - С. 452.
14. Аничков Е. Язычество и древняя Русь / Е. Аничков. – Мюнхен, 1995. – С. 97.